

Т. Й. Франчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ГЕНОМ УНІВЕРСИТЕТУ: ОСНОВИ АКТУАЛІЗАЦІЇ

У статті позиціонується проблема дослідження перспектив розвитку університету за власною траєкторією на основі вивчення динаміки його історичного розвитку, базових цінностей, актуальних з позиції сучасних стандартів якості.

Ключові слова: геном, університет, освітній простір, освітня ідеологія, концептуальні позиції.

Однією з найбільших проблем непродуктивності перехідного періоду в освіті є відсутність концептуального, інтегрованого підходу до проведення реформ, пов'язаних не з традиційним удосконаленням навчання, виховання, а з запровадженням практично нової формули освітньої діяльності. Принципова відмінність полягає в тому, що реформи стосуються основи системи, а не її окремих сегментів. Вважаємо, що однією з найбільших вад сучасного підходу до модернізації освіти є впровадження інновацій безвідносно до ідеології, концепції розвитку освітнього простору, коли відбувається поелементне вдосконалення системи, тобто проектування аспектичних інноваційних змін у контексті абсолютного домінування традиційної освіти.

Проблемами університетської освіти з позиції історичних традицій та сучасних реалій займається значна кількість вітчизняних учених: В. Андрущенко, М. Згуровський, І. Язюн, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Ніколаєнко та інші. Актуальність проблеми пошуку сучасних ефективних моделей розвитку (саморозвитку) освітніх систем в умовах ринку освітніх послуг обумовлена, насамперед, запитами на освіту, визначальною характеристикою якої є тотальний перехід від освіти інформаційно-репродуктивної, знаннєвої, а відтак і типової, стандартизованої, тобто однакової для всіх, до освіти компетентнісної, що забезпечує індивідуалізацію траєкторії професійного становлення спеціаліста, реалізацію його потенціалу розвитку. «За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями. Але українська школа не готує до цього [1].

Головною метою статті є дослідження можливостей розвитку університету за оптимальною для нього траєкторією на основі вивчення історично сформованих базових цінностей, актуальних з позиції сучасних стандартів якості.

Закономірно, головною умовою індивідуально, особистісно орієнтованої освіти є формування такого типу навчального закладу, який би акумулював у собі: а) не лише типологічні особливості, а і характерні відмінності, проектуючи розвиток освітньої системи за власною траєкторією, максимально орієнтуючись на базові цінності, історично закладені в його основу, особливо ті, що вирізняють його з-поміж інших, визначаючи свого роду «генотип» закладу; б) реальний потенціал розвитку, детермінований наявним активом педагогічних працівників.

Фактично йдеться про однакову формулу успіху освітньої системи і кожного її суб'єкта (в тому числі і студента, викладача): проектування перспектив та програми розвитку, орієнтуючись не лише на сучасні стандарти якос-

ті (впроваджуючи інноваційні технології без необхідної адаптації), а і на чинники, що визначають сутнісні характеристики системи, підсистем. Зокрема, йдеться про наявний досвід та потенційні можливості розвитку, що інтегрально формують позицію ВНЗ, викладача, студента як суб'єктів модернізації системи, актуалізуючи процеси самовизначення, самоорганізації, самоуправління.

Іншими словами, забезпечити індивідуальну, оптимальну для кожного студента траєкторію професійного становлення може лише ВНЗ, що реалізує механізми проектування саморозвитку освітньої системи як само організованої цілісності так само за власною, оптимальною саме для нього траєкторією, актуалізуючи позитивні тенденції розвитку в історичному рекурсі.

Водночас, слід зазначити, що в умовах інформаційно-репродуктивної (знаннєвої) освіти в дослідженні історичних процесів, історії розвитку навчальних закладів у тому числі, науковці більшою мірою тримають орієнтир на отримання достовірної інформації про історичні факти, реалії, процеси. Компетентнісна освіта дещо змінює вектор досліджень, визначаючи головну місію історії не лише в накопиченні достовірного фактологічного матеріалу, а і в здатності на його основі трактувати суть процесів, що визначали логіку та алгоритми історичного розвитку, оскільки саме це розуміння дає реальні інструменти для глибокого та системного аналізу актуальної ситуації, відповідно, прогнозування перспектив її розвитку. Лише за таких умов на основі науково обгрунтованих проєкцій можна управляти процесами, забезпечувати позитивні перспективи розвитку систем.

Отож, це стосується не лише історії розвитку держав, регіонів, міст, а і конкретних організацій. Зазначена позиція є актуальною і щодо дослідження історії розвитку Кам'янець-Подільського університету: зібрані, систематизовані і проаналізовані потужні пласти інформації стосовно різних історичних етапів його розвитку, особливо фундаментально досліджені документальні матеріали періоду становлення університету, персоналій, що найбільшою мірою визначали якість процесу. Це закономірний наслідок інформаційно-репродуктивної освітньої системи, коли всі навчальні заклади формувалися за типовими стандартами і були об'єктом централізованого управління. В таких умовах історія розвитку окремо взятого навчального закладу практично ніяк не впливала на перспективи його розвитку, які були централізовано визначені у вигляді формалізованих приписів, що не передбачали найменших відступів від правил (хіба що на рівні рекламних реляцій, поваги до історії, тощо).

Ситуація кардинально міняється в умовах запровадження основ компетентнісної освіти, автономізації навчальних закладів, інтенсивного розвитку ринку праці, відповідно, ринку освітніх послуг. Щодо модернізації освітньої системи Кам'янець-Подільського національного університету, є всі підстави стверджувати, що на сьогоднішній день склалась досить сприятлива ситуація, щоби ставити перед собою реально амбітні цілі. Передовсім, йдеться про високий системотворчий потенціал розвитку, закладений в історії становлення українського університету як реального суб'єкта продукування національної еліти, національного відродження України, а також плеяду постатей потужних науковців, громадських діячів, педагогів, які безпосередньо долучилися до процесу, залишивши по собі визнані у всьому світі науки доробки, досвід освітньо-просвітницької діяльності. До прикладу, як показують дослідження [2], Іван Огієнко сприймається як свого роду «глиба», що акумулює в собі неопцінений і невичерпний потенціал модернізації сучасної освіти у плані:

- актуалізації цінностей освіти (як феномену, системотвірному чиннику а) формування соціокультурного простору вишу, регіону, держави (простір у

просторі), б) формування освіти в контексті національно означених орієнтирів, в) значенні особистості, лідера у формуванні системи за визначеною ідеологією, концепцією, технологією реалізації;

- колосальних наукових напрацювань щодо дослідження життя, багатогранної діяльності та творчості Івана Огієнка.

Також слід зазначити, що відмінність системи класичної освіти від інноваційної, компетентнісної, напрям на розбудову якої сьогодні позиціонується як безальтернативний (Концепція Нової української школи 2016) також полягає у характері взаємовідносин освіти і науки. В умовах класичної освіти, коли підхід до модернізації, відповідно, всі реформи стосувалися, як відмічалося вище, аспектичних змін (збагачення та оновлення змісту освіти, використання нестандартних форм та методів організації навчальної діяльності, виховного процесу, оновлення форм контролю знань та ін.), наука не виконувала функції «обслуговування» освіти повною мірою, вона більше видозмінювалася відповідно до домінуючих ідеологічних чинників, відповідно до яких диктувався запит на тип особистості з визначеними однаковими для всіх цінностями, способом мислення та поведінки (безальтернативність ідеологічних пріоритетів). Головною функцією науки був не пошук ефективних природовідповідних моделей освітньої діяльності, а доведення правомірності існуючих і дослідження їх резервів щодо можливого збільшення кількості знань, що вивчалися на відповідному рівні освіти, удосконалення вмінь використовувати їх у типових ситуаціях. Наприклад, такий навчальний предмет як історія орієнтував учня, студента, вчителя (в системі післядипломної освіти) на запам'ятовування визначеного об'єму знань із заготовленими підходами до їх інтерпретації та оцінки. Фактично не ставилися завдання формування ставлення до історії як науки, що передбачає розуміння історичних реалій, процесів, тенденцій розвитку, в тому числі, з тим, щоби сформувати дієвий інструментарій для системного і глибокого осмислення актуальної соціально-економічної ситуації, різних її аспектів, проектування перспектив розвитку. Це виходило за рамки визначених стандартів ідеологічної, економічної, а відтак і освітньої системи.

У контексті зазначеної вище актуальної ситуації, перспективи дослідження феномену Огієнка, його діяльності, колосальних наукових напрацювань слід вбачати не стільки у накопиченні фактологічного матеріалу, його систематизації, хоч це ніколи не перестане бути актуальним, скільки в осмисленні уже зібраного та систематизованого через призму сучасних реалій, задля вирішення актуальних проблем освіти, науки, культури, державного будівництва та ін.

Очевидно, означений рух можна проектувати за наступними векторами:

- інтеграція досліджень за напрямками та пріоритетністю завдань (подолати домінуючий аспектності досліджень, які показують позитивний результат, але не інтегровані в систему). Відповідно, тут важливі формалізовані і неформальні об'єднання науковців різних рівнів, які інтегрально здатні сформувати «науковий продукт», який реально виконує функцію оптимізації системи;
- інтеграція теорії і практики, формуючи систему взаємовідносин, за яких практика «посилає замовлення» на наукові дослідження щодо пошуків оптимального, тобто науково обґрунтованого шляху підвищення якості функціонування системи. Ініціативи можуть бути як з боку практики, так і науки, проявляючи взаємну зацікавленість, оскільки один без другого вони неефективні, що зрештою призведе до імітації наукових досліджень, а відтак і імітації реформ.

Немає необхідності доводити, що проектування трансформаційних процесів такого рівня буде ефективним лише за умови, якщо воно стане предме-

том системної дослідницької роботи. Це є абсолютно реальним у ситуації сучасної тенденції до інтеграції освіти і науки, теорії і практики.

Як зазначалося вище, концептуальні основи розвитку ВНЗ, його змістово-технологічну реалізацію можна проектувати у фокусі трьох базових чинників:

- Актуальних тенденцій, моделей та програм розвитку сучасної інноваційної професійної освіти, зафіксованих у документах про вищу освіту, наявного досвіду роботи ефективних вітчизняних та зарубіжних освітніх систем цього рівня.
- Дослідження тенденцій розвитку конкретного ВНЗ в історичному ракурсі, аналіз систем, що формувалися в рамках відповідних соціально-економічних реалій, виявлення інваріантної складової, прогресивних та регресивних процесів, на їх основі – потенційних можливостей розвитку.
- Дослідження головних характеристик, актуальних та потенційних можливостей розвитку педагогічного колективу (як команди), діагностика рівня професійної діяльності за базовими характеристиками якості.

Аналізуючи можливості кожного конкретного ВНЗ у розробці ефективної програми саморозвитку, важливо виявити як загальні тенденції, так і конкретні ситуації найвищих успіхів, регресивних процесів, і головне – чинників, що їх обумовлювали. У тому числі, важливо аналізувати процеси з позиції персоналії, що найбільшою мірою визначали їх якісні характеристики. Тобто, простежуючи динаміку розвитку освітньої системи окремого університету, важливо поставити мету не лише дізнатися та зафіксувати максимум інформації про ВНЗ на різних етапах його розвитку, конкретні персоналії, що залишили найбільш вагомий внесок у його розбудову, а дослідити тенденції розвитку, фактори, що його обумовлюють з тим, щоб проектувати індивідуальний поступ розвитку, інтегруючи історичні та актуальні здобутки, протидіючи проблемам, що чинять гальмівну дію і є найбільш типовими.

Закономірно, що це має бути колективний пошук, мобілізація наукового потенціалу освітнього закладу, забезпечення суб'єктності позиції кожного (управління, викладача, студента), реальне відчуття причетності до розвитку системи. Тим більше, що в умовах ринку, посилення тенденції до автономізації вузів фактично ВНЗ поставлений у ситуацію необхідності мобілізації власних ресурсів та проектування оптимального вектора, концепції та програми розвитку. Окрім того, компетентнісна парадигма професійної освіти, в основі якої – суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини викладача і студента, диктує необхідність формування навчального закладу як освітньої системи, основаної на суб'єкт-суб'єктних взаємовідносинах усіх учасників освітньої діяльності, у тому числі «управлінець-викладач», «викладач-студент» та ін.

Тому, передусім, актуальними є проблеми дослідження концептуальних основ трансформаційних змін, які проектували би поетапний перехід від освіти інформаційно-репродуктивної (основаної на суб'єкт-об'єктних взаємовідносинах учасників педагогічного процесу) до компетентнісної, особистісно орієнтованої (суб'єкт-суб'єктної), максимально враховуючи наявний історичний та актуальний досвід конкретного університету, які інтегрально трактуються як свого роду «геном», що акумулює потенціал розвитку конкретного університету [3].

Геном університету трактуємо як комплекс базових цінностей, що складають концепт організаційної культури університету, сформованих на основі наукового осмислення історичних надбань, зафіксованих у досвіді його розвитку, персоналіях, що найбільшою мірою вплинули на процес, у контексті актуальних тенденцій розвитку освіти, визначених державою.

Будь-яка система діяльності, освітня у тому числі, представлена у формі нормативно визначеного способу її організації. Оптимізація функціонування сис-

теми (мікро, макро, мезо) в умовах ринкових відносин пов'язана, насамперед, з «розпредметненням» нормативно-формалізованого, а відтак і однакового для всіх способу організації діяльності, перетворюючи його на індивідуальний, тобто максимально орієнтований на реалізацію внутрішнього потенціалу розвитку, що є результатом симбіозу потенціалу історії розвитку та характеристик, можливостей усіх суб'єктів, що визначають якість організації діяльності.

Головна проблема полягає в тому, аби перетворити позитивну традицію, фіксовану в історичних фактах, на потужний механізм розвитку сучасного вишу, його організаційної, управлінської культури, яка реалізується на всіх рівнях діяльності (вуз як система, факультет, кафедра, викладач як підсистеми), що функціонують та розвиваються в рамках та в змістово-діяльнiсному контексті загальної системи з блоком домінуючих спільних цінностей.

З цієї позиції важко переоцінити потенціал Кам'янець-Подільського університету, в основу якого закладений «геном», свого роду «генофонд», що визначив ефективну формулу забезпечення симбіозу потенціалу українського державотворення, потенціалу національно-культурного відродження, потенціалу української освіти (університету як головного суб'єкта продукування національної еліти). Той факт, що Кам'янець-Подільський університет був утворений у 20-і роки ХІХ століття, тобто час, що відносився до революційних, реформаторських процесів, пов'язаних з національними, демократичними цінностями, а також концепціями освітньої діяльності, сформованими на основі природо відповідності, культуру відповідності, свідчить про те, що закладений фундамент вишу апіорі несе потужний розвивальний потенціал.

Університет формувався не за стандартами та технологіями типового вищого навчального закладу, а радше як його альтернатива, функції якої виходили далеко за рамки професійно-освітніх. Тому уже на цьому етапі педагогічним колективом, очолюваним ректором Іваном Огієнком, вирішувались питання, які є актуальними на нинішньому перехідному етапі:

- головної місії університету в регіональному освітньому, соціально-економічному просторі;
- формування команди однодумців, які могли би реалізувати проект інноваційної освітньої системи ВНЗ, реально долучитися до його розбудови;
- формування національно, культуро орієнтованого навчального закладу, здатного «виросувати» національну еліту, інтелігенцію, яка би, у тому числі, реалізувала державотворчі, просвітницькі функції;
- інтеграції наукового потенціалу регіону, який би опікувався розробкою та теоретичним обґрунтуванням проектів розвитку найбільш актуальних проблем громадянського суспільства, економіки.

Тому організаційна культура, управлінська діяльність університету апіорі формувалась як освітня система з високим рівнем автономії, що спонукало до:

- інтеграції освіти і науки;
- об'єднання всіх суб'єктів освітньої діяльності навколо пошуку відповідей на питання щодо концепції, стратегії і тактики розвитку університету;
- забезпечення особистісної орієнтованості системи (особистість може формувати лише особистість)
- привнесення високого культуро творчого потенціалу в зміст та технології освітньої діяльності ВНЗ, систему підготовки спеціаліста.

Особливу цінність у трактуванні геному університету складають позиції, які, з одного боку, визначаються якістю прогресивних процесів того часу, з

другого – співзвучні смислоутворюючим концептам і процесам в контексті реалій і тенденцій розвитку сучасної освіти.

Досить небезпечною є примітивізація проблеми, традиційно призводячи до простого декларування, відтворення та наслідування найбільш ефективних зразків, зафіксованих у досвіді освітньої діяльності вищу, такий процес не має перспектив, він завжди буде деструктивним. Важливо проблему історії становлення та розвитку університету визнати пріоритетним напрямком комплексного, системного дослідження на далеку перспективу, що дозволить передовсім досліджувати її як складний багатоаспектний, багатофункціональний феномен з відповідною динамікою розвитку, складними взаємовідносинами із зовнішніми чинниками, що визначали політику діяльності, технології їх реалізації, а також внутрішніми процесами взаємовідносин безпосередніх учасників освітньої діяльності.

Саме на перетині різних історичних етапів розвитку, освітніх ідеологій, регіональних особливостей визначаються методологія, формули та алгоритми освітньої діяльності, які забезпечують фундаменталізацію освіти, максимальне розуміння процесів, а відтак і спроможність кожного окремого ВНЗ визначити оптимальну для себе політику, стратегію розвитку, її змістово-технологічне забезпечення, враховуючи усі значущі характеристики та специфіку кожного окремого етапу його розвитку. Так формується ВНЗ як само розвивальна, конкурентоспроможна система, здатна до перманентного нарощування ефективності діяльності за базовими показниками якості.

Закономірно, що смислоутворюючими складовими геному будуть персоналії, які найбільшою мірою вплинули на розвиток університету, залишивши найцінніші зразки практичної діяльності, наукові доробки (хоч зводити лише до дослідження визначних особистостей, причетних до історії університету, буде помилково).

У зазначеному контексті важливо співвіднести позиції видатних українських науковців, державотворців, педагогів, І. Огієнка [2], С. Русової [4], С. Сірополька [5], які спільно і цілеспрямовано формували освітню ідеологію Кам'янець-Подільського університету у період національного відродження на Україні початку ХХ ст., заклавши свого роду генотип освітнього закладу, з сучасними тенденціями розвитку професійної освіти:

1. Створення університету на єдиній концептуальній основі (за стандартами цілісного освітнього простору) періоду відродження національної освіти переконливо свідчить про те, що будь-які реформації повинні бути «освячені» головною ідеєю, яка обов'язково має бути близькою та зрозумілою не тільки для тих, хто її безпосередньо реалізує, а для всіх людей, для всієї нації. Педагогічний колектив формується як колектив однодумців, які, попри високі професійні компетенції, мають спільну ідеологічну основу, погляди на перспективи розвитку навчального закладу, освіти, держави.
2. Реформи в освіті мають мати чітку ідеологію, насамперед, пов'язану з найвищими цінностями українського народу, його духовністю, національною самоідентичністю. Освіта – це не просто освітній заклад, що реалізує функції підготовки спеціаліста відповідної галузі, вона трактується як головний чинник розвитку держави, формування громадянського суспільства, його культури, національної еліти. Університет реально виконує функції основного суб'єкта формування цілісного освітнього простору в навчальному окрузі, він набуває статусу культурно-просвітницького центра у відповідному регіоні.
3. Професійна підготовка вчителя – формування національно свідомої та висококультурної особистості, інтелігентуа комплексі духовних, моральних якостей, активного суб'єкта розвитку громадянської позиції, необхідної для реалізації

- завдань виховання шкільної молоді. Важливо розуміти, що навчання, виховання – це не автономні сфери діяльності, а складові одного процесу становлення особистості, і від того, наскільки вони будуть інтегровані залежить успішність освітнього процесу, безвідносно до його рівня та спрямованості.
4. Освітня діяльність має здійснюватися через активне використання методів навчання, що забезпечують реалізацію дослідницьких функцій, розвивають аналітичну діяльність студента, здатність до професійного саморозвитку.
 5. Тракткування навчання як спільної продуктивної діяльності викладача та студента, співпраця на рівні інтелектуальної, духовної, ціннісної, емоційної взаємодії, що є мобільним фактором формування студента як особистості, для якої педагогічна діяльність асоціюється з місіонерством, просвітництвом.
 6. Університет має підвищувати рівень автономності у формуванні власних концепцій професійної підготовки вчителя, що стосується: структури професійної підготовки; формування навчальних планів; визначення змісту навчальних курсів та ін. Це дає можливість стимулювати формування науково-методичного потенціалу викладачів, наукових колективів, постійно працювати над пошуком та реалізацією продуктивних освітніх моделей у власній професійній діяльності, формувати імідж закладу, а також оптимізувати педагогічний процес, враховуючи соціально-економічні та культурологічні особливості регіону.

Прогнозування перспектив розвитку університету відбувається на основі фундаментального вивчення історії його розвитку, намагаючись не лише осмислити тенденції, а і трансформувати на сучасні реалії, зберігаючи та примножуючи її найбільш цінні, національно означені надбання [2; 4; 5].

Отже, маємо безцінний історичний досвід формування університету, який потребує науково обгрунтованої імплементації позицій, що складають його генофонд і є неocenеними за своїм потенціалом розвитку, передусім, через його актуальність, тобто співзвучність сучасним освітнім стандартам та безпосередню причетність до історії розвитку Кам'янець-Подільського університету, освітнього простору в Подільському регіоні періоду національного відродження. Важливо ці надбання зробити реальним суб'єктом не лише розвитку навчального закладу, а і оптимізації змісту навчання студентів, системи професійної підготовки сучасного педагога в цілому.

Список використаних джерел:

1. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/mon.pdf>.
2. Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект / А.А. Марушкевич. – К., 1966. – 127 с.
3. Пушных В.А. Геном университета // Университетское управление: практика и анализ. – Екатеринбург, 2016. – №3. – С. 23-31.
4. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
5. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.

The article presents the problem of researching the prospects of the University development according to its own trajectory, based on the investigation of its historical development, basic values, actual from the position of modern quality standards.

Key words: genome, University, educational space, educational ideology, a conceptual approach.

Отримано: 14.02.2017 р.